

УДК 821.111“18”(092)

Т.В. Ведернікова

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (на матеріалі п'єси Б. Шоу «Пігмаліон»)

Невід'ємною частиною аналізу перекладу будь-якого художнього твору є зіставлення епох: порівняння часу написання оригіналу з часом здійснення перекладу його на іншу мову. Актуальною зберігається потреба в аналізі адекватності та еквівалентності текстів. Одним з найбільш яскравих засобів, які формують особливості національної мовної картини світу і надають їй своєрідний національний колорит, є фразеологічні одиниці. Відомо, що переклад фразеологічних одиниць вважається одним із завдань, що ускладнюють роботу перекладача, оскільки багато фразеологізмів мають яскраво виражену національну специфіку, що відбиває загальнонаціональне мислення народу.

Питання порівняльної фразеології привертають увагу багатьох лінгвістів і знайшли своє відображення в роботах таких вчених, як Н.М. Амосова, А.М. Бабкін, Л.К. Байрамова, В.В. Виноградов, В.П. Жуков, А.В. Кунін, В.М. Мокієнко, А.Г. Назарян, В.Н. Телія, І.І. Чернишова, Н.М. Шанський, Р. Cowie, A. Naciscione та інших дослідників.

Класифікація фразеологізмів за ступенем семантичної неподільності (спаяності) була розроблена В.В. Виноградовим. За ступенем семантичної неподільності він виділив три типи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення [1, с. 45].

Фразеологічні зрощення – це абсолютно неподільні, стійкі одиниці, загальне значення яких не виводиться із значення компонентів його складових. Наприклад, комар носа не підточить «не можна причепитися, так як все виконано якісно, дуже добре»; точити яси «проводити час за порожніми розмовами, пліткувати», потрапити в халепу «опинитися в незручному становищі».

© Т.В. Ведернікова, 2019

<http://dx.doi.org/10.34142/2312-1076.2019.4.94.01>

Семантичні ознаки фразеологічних зрощень: ідіоматичність, немотивованість значення. Лексичні ознаки: наявність застарілих слів (лексичних і семантичних архаїзмів, історизмів) і незрозумілих слів. Граматичні ознаки: наявність граматичних архаїзмів. Значення цих оборотів на сучасному етапі не мотивуються значеннями слів, з яких складається фразеологізм.

Фразеологічні єдності – це такі стійкі одиниці, в яких за наявності загального переносного значення чітко зберігаються ознаки семантичної відокремленості компонентів. Наприклад, сім п'ятниць на тижні «про мінливу людину», кров з молоком «про здорову людину». Фразеологічні єдності зближуються з фразеологічними зрощеннями своєю образністю і метафоричністю, але на відміну від зрощень образність єдності усвідомлюється з точки зору сучасного використання мови. Наприклад, значення обороту робити з мухи слона «сильно перебільшувати» мотивується переносним значенням. Семантичні ознаки: мотивованість значення переносними значеннями його компонентів, емоційність. Лексичні ознаки: наявність омонімів серед вільних словосполучень. Граматичні ознаки: єдність синтаксичної функції.

Фразеологічні сполучення – стійкі звороти, до складу яких входять слова з вільним значенням і фразеологічно пов'язані. Наприклад, добрий друг «надійний, вірний», муляти очі «набридати», тріскучий мороз «сильний, міцний мороз». Семантичні ознаки: мотивованість прямими і фразеологічно пов'язаними значеннями. Лексичні ознаки: допустимість синонімічної заміни основного компонента, двокомпонентний склад. Граматичні ознаки: розчленованість синтаксичної функції (кожен компонент в реченні є окремим членом речення).

М.М. Шанський на підставі ознаки відтворюваності фразеологічних одиниць виділив четвертий тип – фразеологічні вирази [5, с. 72]. Фразеологічні вирази становлять особливий тип фразеологізмів – це стійкі фрази з переосмисленим змістом. До фразеологічних виразів відносять прислів'я, крилаті слова. Багато з

фразеологічних виразів з часом поповнюють основний фонд фразеології.

Національна специфіка, характерна для однієї мовної картини світу, при порівняльному аналізі з іншою картиною світу на мовні лакуни, вказує на повну або неповну відповідність мовних засобів, на наявність мовних національних реалій. Дуже часто фразеологічні одиниці виявляються в групі мовних національних реалій. На думку Я.І. Рецкер, фразеологія утворює живу, яскраву і своєрідну частину словникового складу кожної мови. Основна частина фразеології будь-якої національної мови, в тому числі англійської, співвідноситься з різними художніми стилями і має яскраво виражене емоційно-експресивне забарвлення.

Я.І. Рецкер вважає, що навіть стилістично нейтральні фразеологічні звороти відрізняються національною своєрідністю та мають виражене експресивне значення в контексті [4, с. 143]. Фразеологія є одним з найяскравіших і виразних засобів національної мови. Зрозуміло, що оскільки фразеологія виділяється своїми функціями в мові в цілому, вона вимагає особливого підходу в процесі перекладу.

Матеріалом нашого дослідження стали переклади фразеологічних одиниць, що функціонують у п'єсі «Пігмаліон» видатного британського письменника і драматурга в їх зіставленні з англійським оригіналом. Прочитання та аналіз англійського тексту п'єси Б. Шоу «Пігмаліон» дозволяє говорити про те, що автор п'єси використовував велику кількість стійких словосполучень (фразеологізмів), властивих британському варіанту англійської мови. Для фразеологічного аналізу тексту п'єси були обрані два переклади, виконані О. Калашниковою [6] та П. Мелковою [7]. Особлива увага приділена способам передачі стилістично забарвленої лексики, зокрема фразеологічних одиниць, а також проблемі збереження стилістичного забарвлення перекладу.

Мета роботи полягає в тому, щоб дослідити та проаналізувати специфічні особливості перекладу фразеологічних одиниць з мови

оригіналу (у даному випадку – англійської) та визначити засоби їх вираження в художньому тексті.

Для порівняльного аналізу перекладацьких тактик був використаний не тільки фразеологічний словник А.В. Куніна, а й інші довідкові видання, що вказують на особливості ідіоматичності англійських лексичних засобів (зокрема, – англійських). Б. Шоу: «You see this creature with her kerbstone English: the English that will keep her in the gutter to the end of her days. Well, sir, in three months I could pass that girl off as duchess at an ambassador's garden party. I could even get her a place as lady's maid or shop assistant, which requires better English» [8, с. 20].

Наведена цитата – це репліка професора Хіггінса, яка цікава тим, що професійна мовна особистість (Хіггінс) оцінює мову іншої мовної особистості (Елізи). У перекладі О. Калашникової вона звучить так: «Вы слышали ужасное произношение этой уличной девчонки? Из-за этого произношения она до конца своих дней обречена оставаться на дне общества. Так вот, сэр, дайте мне три месяца сроку, и я сделаю так, что эта девушка с успехом сойдет за герцогиню на любом посольском приеме. Мало того, она сможет поступить куда угодно в качестве горничной или продавщицы, а для этого, как известно, требуется еще большее совершенство речи» [6, с. 191].

У перекладі П. Мелкової: «Взгляните на эту девчонку! Слышали вы, на каком жаргоне она говорит? Этот жаргон навсегда приковал ее к панели. Так вот, сэр, дайте мне три месяца, и эта девушка сойдет у меня за герцогиню на приеме в любом посольстве. Я даже смогу устроить ее горничной или продавщицей в магазин, где надо говорить совсем уж безукоризненно» [7, с. 25].

У лексичному складі даного уривка відзначені використані автором англійські фразеологічні одиниці: «kerbstone English» і «pass that girl off». Згідно словникам, вони можуть бути переведені на російську мову наступним чином: kerbstone English – «уличный, дворовой английский» [2, с. 423]; pass that girl off – «выдавать за» [3, с. 526]. Порівняння опису даних фразеологічних одиниць,

представленого в словниках А.В. Куніна і В.К. Мюллера, з тим, як ці фразеологічні одиниці використані перекладачками, дозволяє говорити про те, що О. Калашникова і П. Мелкова по-різному підійшли до трансформації лексичного складу зазначених фразеологізмів. Так, «kerbstone English» у О. Калашникової – це «ужасное произношение», а у П. Мелкової – «жаргон». Здається, що П. Мелкова точніше передає сенс англійського словосполучення. Але переклад О. Калашникової більш експресивний.

Відомо, що використання фразеологічних зворотів в тексті художнього твору надає тексту більшої виразності та емоційності. Виходячи з цього, вважаємо, що переклад О. Калашникової більш емоційний і виразний, ближчий до оригіналу, більш відповідає стилістичному забарвленню початкового тексту.

В іншому уривку тексту Б. Шоу: «You're an ungrateful wicked girl. This is my return for offering to take you out of the gutter and dress you beautifully and make a lady of you» [8, с. 38] присутні фразеологізми, які, згідно зі словниками, можуть бути переведені наступним чином: Take you out of the gutter – «вытащить с самого дна» [2, с. 341]; Make of – «создать себя» [3, с. 439].

У перекладі О. Калашникової цей уривок представлений так: «Вы скверная, испорченная девчонка. Так-то вы мне благодарны за то, что я хочу вытащить вас из грязи, нарядить и сделать из вас леди!» [6, с. 200]. У перекладі П. Мелкової: «Вы дрянная, неблагодарная девчонка. Вот как вы мне платите за то, что я хотел вытащить вас из грязи, красиво одеть и сделать настоящей леди» [7, с. 38].

Виділені в оригінальному і в перекладеному текстах фразеологічні та лексичні одиниці свідчать про те, що обидві перекладачки зберігають емоційне забарвлення і стилістичну характеристику перекладеного вихідного тексту. Зазначені мовні засоби (слова та фразеологізми) переведені відповідно до лексикографічних джерел. Але при цьому необхідно вказати і на те, що обидві перекладачки здійснили лексичну заміну, якщо порівняти зі статтею із словника О.В. Куніна. В даному випадку слова «бедность» і «грязь» виступають як синонімічні заміни. Ця заміна, на наш погляд, створює більш

значний емоційний ефект, підсилює експресивність висловлювання. Англійська фразеологічна одиниця «a man of the world» (A Man of the world – «опытный человек, зрелый, знающий толк» [2, с. 483]) використана Б. Шоу в такій репліці: «Oh! Men of the world, are we? You'd better go Mrs. Pearce» [8, р. 59], перекладена О. Калашниковою як «О! Вот как? Я думаю, вы пока можете уйти, миссис Пирс» [6, с. 211] і П. Мелковою як «Вот оно что! Мы – люди воспитанные! Вам, пожалуй, лучше пока уйти, миссис Пирс» [7, с. 53].

Слід зазначити, що в перекладі дана одиниця зовсім не присутня. О. Калашникова зробила опущення фразеологізму, а П. Мелкова спробувала співвіднести дану фразеологічну одиницю з оригінальним значенням зі словника, але при цьому по-своєму його переосмисливши, виходячи із загального змісту тексту. Вважаємо, що при перекладі даний уривок оригінального тексту втратив деяку частку своєї виразності, яка присутня у вихідному матеріалі.

За нашими спостереженнями, при перекладі англійських фразеологізмів, використаних Б. Шоу, часто втрачається експресивна виразність фразеологізму. Так в уривку «Will you take advantage of a man», «nature to do him out of the price of his own daughter what he», «brought up and fed and clothed by the sweat of his brow until she», «growled big enough to be interesting to you two gentlemen?» [8, с. 61] присутній фразеологізм «by the sweat of his brow» («by the sweat of one's brow» – означає «в поте лица своего» [2, с. 738]), який переведений відповідно до словника Куніна.

О. Калашникова: «Так неужели вы воспользуетесь слабостью человека, чтобы обсчитать его на цене родной дочери, которую он в поте лица растил, кормил и одевал, пока она не выросла настолько, что ею уже интересуются джентльмены?» [6, с. 212].

П. Мелкова: «Так неужели вы обманете человека и не дадите ему настоящую цену за его родную дочь, которую он в поте лица растил, кормил и одевал, пока она не стала достаточно взрослой, чтобы заинтересовать сразу двух джентльменов?» [7, с. 54].

Необхідно підкреслити, що в обох російських перекладах даний фразеологізм присутній. Але при цьому вважаємо, що емоційно-

експресивний характер фрази в перекладі не збережено. Перекладачки, згідно з лексикографічними джерелами, сумлінно переклали відповідно до словника А.В. Куніна. І цей варіант даного уривку має більш стримане звучання, ніж його англійський аналог.

Відомо, що однією з особливостей семантики фразеологізму є його здатність вступати в синонімічні відносини зі словом. Цю здатність використовували перекладачки при роботі з текстом. Б. Шоу: «Pickering: if we were to take this man in hand for three months, he could choose between a seat in the Cabinet and a popular pulpit in Wales» [8, с. 62]. У лексичному складі даного уривка відзначена використана автором англійська фразеологічна одиниця «to take this man in hand», яка в словнику А.В. Куніна має наступний опис: То take in hand – «взять на себя ответственность за кого-то; прибрать к рукам; присвоить» [2, с. 356]. Даний уривок не відноситься до образу Елізи, яка розвивається. Але він викликає інтерес тим, що в ньому представлена в вербалізованому вигляді думка, пов'язана з поняттям «розвиток особистості».

У перекладах фразеологізм «to take in hand» перетворився в віддієслівні форми: «попрацювати над чим-небудь» і «зайнятися чим-небудь», що має багатозначну семантичну структуру, до складу якої входять і метафоричні смисли. Вважаємо, що в даному випадку обидві перекладачки використовували прийом синонімічної заміни фразеологічної одиниці на словесну, що має близьке до значення фразеологізму метафоричне значення.

Слід зазначити, що обидві перекладачки використовують змішаний тип трансформацій, в даному випадку присутні і лексична і граматична трансформації. У перекладі немає відчуття фразеологічної ідіоматичності, яка присутня в англійському словосполученні. Необхідно зауважити і те, що обидві перекладачки в даному випадку знизили експресивний тон англійського тексту. У перекладачки О. Калашникової тон розповіді більш експресивний. Створюється він використанням слова «злидні», яке в даному контексті виступає експресивним синонімом до слова «бідність», використаному перекладачкою П. Мелковою.

Б. Шоу: «Goodbye. Be sure you try on that small talk at three homes. Don't be nervous about it. Pitch it in strong» [8, с. 87].

О. Калашникова: «До свидання. Не забудьте на всех трех визитах продемонстрировать новый стиль. Главное – смелее. Не смущайтесь и шпарьте» [6, с. 225].

П. Мелкова: «До свидання. Смотрите не забудьте на всех визитах испробовать новую манеру выражаться. Главное, не смущайтесь и валяйте вовсю» [7, с. 73].

У лексичному складі даного уривка відзначена використана автором англійська фразеологічна одиниця «pitch it in strong». Pitch it in strong – «действовать решительно, быть настойчивым» [2, с. 733]. При роботі з цим уривком перекладачки використовували лексичну заміну, але зберегли при цьому загальний зміст фразеологізму. Цей зміст в російському перекладі посилюється використанням просторічних слів, вживання яких надає опису всієї ситуації своєрідну емоційність.

Таким чином, фразеологічні звороти стають засобом створення мовної характеристики персонажа (мовної особистості). Фразеологічні одиниці, використані Б. Шоу, є полісемантичними, мають в своєму значенні кілька смислів, зафіксованих словником А.В. Куніна. Обидві перекладачки – О. Калашникова і П. Мелкова – в перекладі англійських фразеологізмів в основному слідували лексикографічному опису, поданому в словниках. Але при цьому обидві перекладачки допускали синонімічну заміну. Особливо яскраво вона представлена в перекладацькій манері О. Калашникової. Тому її текст перекладу п'єси більш емоційний і експресивний. Можна вважати, що П. Мелкова в своїй перекладацькій тактиці керувалася принципом «ближче до початкового тексту». Перекладачка О. Калашникова намагалася зберегти експресивно-емоційний характер вихідного драматургічного твору, тому вона частіше, ніж П. Мелкова, використовувала синонімічну заміну.

Передача фразеологічних одиниць є невід'ємною частиною процесу перекладу художнього твору з мови оригіналу. Трансформаційні зміни тексту, в тому числі – і фразеологізмів,

неминучі. На вибір тактики перекладу фразеологізмів впливає не тільки сам текст, що перекладається, а й наміри перекладача як мовної особистості.

Література

1. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. Москва: Гослитиздат, 1960. 655 с.
2. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь. 4-е изд., Москва: Русский язык, 1984. 944 с.
3. Мюллер В.К., Дашевская В.Л., Каплан В.А. Новый англо-русский словарь: 5-е изд., стереотип. Москва: Русский язык, 1998. 880 с.
4. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода / доп. и комм. Д.И. Ермоловича. 2-е изд., стереотип. Москва: Р. Валент, 2007. 240 с.
5. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Москва: Высшая школа, 1985. 160 с.
6. Шоу Б. Пигмалион. Пьесы. Москва, 1981. 352 с.
7. Шоу Б. Пигмалион. Пьесы. Москва, 2011. 284 с.
8. Shaw G.B. Pygmalion. Moscow, Glossa Press. 2002. 224 p.

References

1. Vinogradov V.V. O yazyke khudozhestvennoy literatury. [About the language of fiction]. Moskva: Goslitizdat, 1960. 655 p.
2. Kunin A.V. Bolshoy anglo-russkiy frazeologicheskiy slovar. [English-Russian phraseological dictionary]. 4th ed., Moskva: Russia, 1984. 944 p.
3. Muller V.K., Dashevskaya V.L., Kaplan V.A. Novyy anglo-russkiy slovar [New English-Russian Dictionary]. 5th ed., Stereotype. Moskva: Russia, 1998. 880 p.
4. Rezker Ya.I. Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika: Ocherki lingvisticheskoy teorii perevoda [Translation Theory and Translation Practice: Essays in Linguistic Translation Theory] / D.I. Ermolovich. 2nd ed., Moskva: Valent, 2007. 240 p.
5. Shansky N.M. Frazeologiya sovremennogo russkogo yazyka [Phraseology of the Modern Russian Language]. Moskva: Higher School, 1985. 160 p.
6. Show B. Pigmalion. Pesy [Pygmalion. Plays]. Moskva, 1981. 352 p.
7. Show B. Pigmalion. Pesy [Pygmalion. Plays]. Moskva, 2011. 284 p.
8. Shaw G.B. Pygmalion. Moskva: Glossa Press. 2002. 224 p.

Анотація

Т.В. Ведернікова. Специфіка перекладу фразеологічних одиниць (на матеріалі п'єси Б. Шоу «Пігмаліон»)

Порівняльні дослідження в області розмовної лексики і фразеології є одним з напрямів сучасної лінгвістики, що постійно розвивається. До теперішнього часу в області порівняльної стилістики накопичилася значна кількість робіт. Проте поле для вивчення цієї області завжди залишається відкритим, так як в центрі уваги дослідника виявляється поняття норми, яке в різних мовних традиціях суттєво відрізняється. Передача фразеологічних одиниць є невід'ємною частиною процесу перекладу художнього твору з мови оригіналу. При цьому зберігається потреба в аналізі адекватності і еквівалентності текстів. На вибір тактики перекладу фразеологізмів впливає не лише сам текст, який перекладається, але і наміри перекладача як мовної особи. У статті розглядаються різні способи та труднощі перекладу еквівалентних і безеквівалентних іншомовних фразеологізмів на матеріалі роману Б. Шоу «Пігмаліон». Відомо, що переклад фразеологічних одиниць вважається одним із завдань, які ускладнюють роботу перекладача, оскільки багато фразеологізмів мають яскраво виражену національну специфіку, що уособлює загальнонаціональне мислення народу.

Ключові слова: фразеологічний зворот, семантика, тактики перекладу, еквівалент тексту, контекст.

Аннотация

Т.В. Ведерникова. Специфика перевода фразеологических единиц (на материале пьесы Б. Шоу «Пигмалион»)

Сопоставительные исследования в области разговорной лексики и фразеологии представляют собой одно из постоянно развивающихся направлений современной лингвистики. К настоящему времени в области сопоставительной стилистики накопилось значительное количество работ. Тем не менее поле для изучения этой области всегда остается открытым, так как в центре внимания исследователя оказывается понятие нормы, которое в разных языковых традициях различно и исторически подвижно. Передача фразеологических единиц является неотъемлемой частью процесса перевода художественного произведения с языка оригинала. При этом сохраняется потребность в анализе адекватности и эквивалентности текстов. На выбор тактики перевода фразеологизмов влияет не только сам

текст, который переводится, но и намерения переводчика как языковой личности. В статье рассматриваются различные способы и трудности перевода эквивалентных и безэквивалентных иноязычных фразеологизмов на русский язык на материале романа Б. Шоу «Пигмалион». Известно, что перевод фразеологических единиц считается одной из задач, которые усложняют работу переводчика, поскольку многие фразеологизмы имеют ярко выраженную национальную специфику, которая выражает общенациональное мышление народа.

Ключевые слова: фразеологический оборот, семантика, тактики перевода, эквивалент текста, контекст.

Summary

T.V. Viediernikova. Specific problem of the translation of phraseological units (on the material of the play “Pygmalion” by B. Shaw)

Comparative research in the field of colloquial vocabulary and phraseology is one of the ever-evolving areas of modern linguistics. Nowadays a considerable amount of work has been accumulated in the field of comparative stylistics. Nevertheless, the scientific field for the study of this area is always open, as the focus of the researcher is the concept of norm, which is different and historically mobile in different linguistic traditions. The transference of phraseological units is an integral part of the process of translating a work of art from the original language. And while there remains a need for an analysis of the adequacy and equivalence of texts. Transformational changes in the text, including phraseological units, are inevitable. The choice of the translation techniques of phraseological units is influenced not only by the text itself, it is translated, but also by the intentions of the translator as a language personality. The article examines different ways and means as well as difficulties of the translation of equivalent and non-equivalent foreign phraseological units into the mother tongue on the material of the novel “Pygmalion” by B. Shaw. It is known that the translation of phraseological units is considered to be one of the phenomena that complicate the work of the translator, since many phraseological units possess pronounced national specificity, which expresses the nation-wide thinking and general outlook of people.

Key words: phraseological unit, semantics, translation techniques, text equivalent, context.

Інформація про автора

Ведернікова Тетяна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики англійської мови Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; вул. Валентинівська, 2, м. Харків, 61168, Україна; e-mail: vedernikova999@ukr.net; <http://orcid.org/0000-0003-0139-6169>